

COMPETENTIEPROFIEL

ASS

Competentieprofiel voor begeleiders
in de gehandicaptenzorg die
ondersteuning bieden aan mensen
met een autisme spectrum stoornis

1	Inleiding	3
1.1	Aanleiding en functie van het Competentieprofiel ASS	3
1.2	Kenmerken van het Competentieprofiel ASS	4
2	Beschrijving van de doelgroep	6
2.1	Mensen met autisme	6
2.2	Mensen met autisme ondersteunen	8
3	Competenties	10
	Bijlagen	
1	Aanpak, bronnen en deskundigen	19
2	Competenties uit het beroepscompetentieprofiel	21

Dit is het vernieuwde competentieprofiel voor begeleiders in de gehandicaptenzorg die zorg, jeugdhulp en/of ondersteuning bieden aan mensen met een autisme spectrum stoornis - kortweg: het *Competentieprofiel ASS*.

In dit inleidende hoofdstuk wordt eerst beschreven waarom er een apart competentieprofiel is voor het ondersteunen van mensen met een autisme spectrum stoornis (paragraaf 1.1). Daarna komen de belangrijkste kenmerken van het profiel aan de orde (paragraaf 1.2). De wijze waarop het profiel is opgesteld, de bronnen die daarvoor zijn gebruikt en de deskundigen die hebben meegewerkt, staan beschreven in bijlage 1.

1.1

Aanleiding en functie van het *Competentieprofiel ASS*

Aanleiding

Het bieden van zorg, jeugdhulp en ondersteuning aan een aantal specifieke doelgroepen in de gehandicaptenzorg vraagt van begeleiders om aanvullende deskundigheid. Die deskundigheid staat in het *Competentieprofiel ASS* centraal. In het profiel komen de specifieke competenties aan de orde die nodig zijn om mensen met een autisme spectrum stoornis te ondersteunen. Met 'specifieke competenties' wordt aangegeven dat dit competentieprofiel geen volledig overzicht van competenties bevat, maar is toegespitst op competenties die onderscheidend zijn voor het ondersteunen van mensen met een autisme spectrum stoornis. Het *Competentieprofiel ASS* is te lezen als een aanvulling op het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg* uit 2022.

Functie

De belangrijkste functie van het *Competentieprofiel ASS* is het bieden van een - door het werkveld gedragen - inhoudelijke standaard waaraan bestaande opleidingen kunnen worden gespiegeld en op basis waarvan nieuwe opleidingen kunnen worden ontwikkeld. Een dergelijke standaard kan bijdragen aan het vergroten van de transparantie van het opleidingsaanbod, de kennisdeling tussen en binnen organisaties en het certificeren van opleidingen.

Het competentieprofiel kan ook andere functies vervullen. Bijvoorbeeld in het HR-beleid van organisaties. Het profiel kan worden gebruikt om na te gaan in hoeverre medewerkers beschikken over de benodigde competenties, als hulpmiddel bij loopbaangesprekken, om de opleidingsbehoeften te inventariseren of als hulpmiddel bij de werving en selectie van medewerkers.

1.2

Kenmerken van het Competentieprofiel ASS

'Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg' is vertrekpunt

In het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg* zijn de taken en competenties voor de verschillende varianten van het beroep begeleider beschreven. Die zijn veelal ook van toepassing voor begeleiders die mensen met een autisme spectrum stoornis ondersteunen. Voor een deel is er bij hen sprake van een 'extra' in de vorm van een aanvulling of een toespitsing. Het *Competentieprofiel ASS* is er op gericht om juist dit 'extra' te beschrijven. Hieruit vloeit voort dat in het competentieprofiel:

- *niet* de taken en competenties uit het beroepscompetentieprofiel worden herhaald. Het *Competentieprofiel ASS* is immers een standaard voor opleidingen die specifiek zijn gericht op het begeleiden van mensen met een autisme spectrum stoornis, niet gericht op de basis maar op het 'extra';
- *wel* wordt voortgebouwd op het beroepscompetentieprofiel. Door dit als vertrekpunt te nemen en er naar te verwijzen kan helder worden aangegeven wat typerend of onderscheidend is.

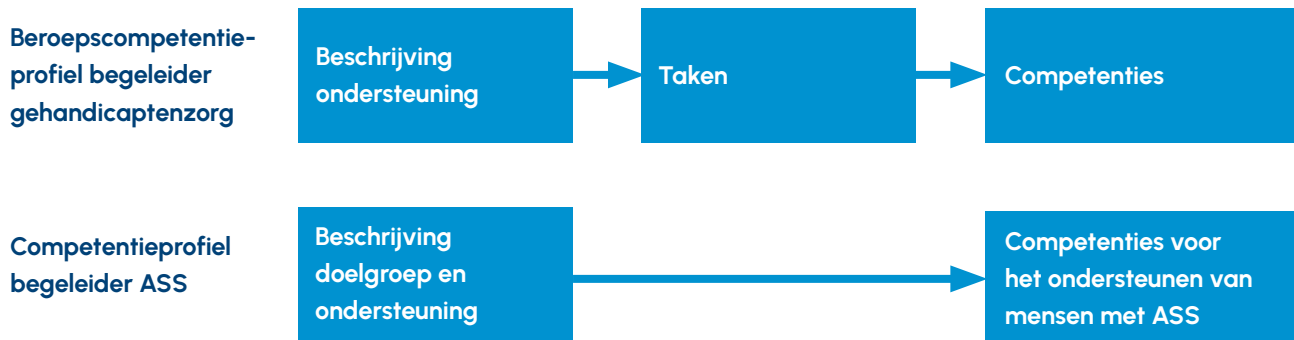
Kern: beschrijving doelgroep en competenties

Het *Competentieprofiel ASS* bestaat uit:

- een beschrijving van de doelgroep; in deze beschrijving worden kenmerken van de doelgroep 'mensen met een autisme spectrum stoornis' geschetst. Vervolgens wordt aangegeven wat de betekenis hiervan is voor de begeleider van deze cliënten: wat maakt het werk anders en wat is cruciaal om hier goed mee om te gaan?
- de (specifieke) competenties waarover de begeleider dient te beschikken. Deze zijn enerzijds afgeleid uit het beroepscompetentieprofiel, door het beantwoorden van de volgende vragen: welke competenties uit het beroepscompetentieprofiel zijn 'onverkort' van toepassing voor het werken met mensen met een autisme spectrum stoornis, welke dienen aangepast of toegespitst te worden, en zijn er voor het begeleiden van mensen met ASS competenties aan de orde die in het beroepscompetentieprofiel niet zijn beschreven? Anderzijds vloeien de competenties voort uit de beschrijving van de doelgroep en het ondersteunen van mensen met een autisme spectrum stoornis.

In het *Competentieprofiel ASS* zijn geen taken geformuleerd. Hiervoor is gekozen omdat de taken voor het ondersteunen van mensen met een autisme spectrum stoornis niet wezenlijk afwijken van de taken zoals beschreven in het beroepscompetentieprofiel.

Schematisch kan het bovenstaande als volgt worden weergegeven:

Afbakening van het competentieprofiel

Het *Competentieprofiel ASS* heeft betrekking op begeleiders in de gehandicaptenzorg die, zoals de naam van het profiel aangeeft, zorg, jeugdhulp en/of ondersteuning bieden aan mensen met autisme. Medewerkers in de paramedische zorg behoren niet tot de doelgroep van dit competentieprofiel. Hetzelfde geldt voor staffunctionarissen en leidinggevenden.

Terminologie

In dit competentieprofiel wordt in verband met de leesbaarheid de term *autisme* gebruikt voor wat ook wel wordt aangeduid als een autisme spectrum stoornis (ASS).

De term *begeleider* wordt in dit competentieprofiel gebruikt als verzamelbegrip voor functies - van uiteenlopend functioniveau - in het primaire proces van de gehandicaptenzorg. Organisaties in de gehandicaptenzorg gebruiken voor deze functies verschillende benamingen zoals begeleider, woonbegeleider, activiteitenbegeleider, persoonlijk begeleider, senior begeleider, coördinerend begeleider, et cetera.

Voor *ondersteuningsplan* kan ook hulpverleningsplan worden gelezen.

In dit hoofdstuk worden in paragraaf 2.1 eerst enkele kenmerken geschetst van mensen met autisme. Daarbij gaat het uitsluitend om mensen met autisme en een verstandelijke beperking. Dat betreft ongeveer 30 procent van de meer dan 200.000 mensen in Nederland met autisme (bron: website van de Nederlandse Vereniging voor Autismen). Daarna wordt in paragraaf 2.2 aangegeven wat de betekenis hiervan is voor de begeleider ASS: wat maakt het werk anders en wat vraagt dit van de begeleider?

2.1

Mensen met autisme

Bij mensen met autisme is de prikkel- en informatieverwerking in de hersenen verstoord. Alles wat iemand met autisme hoort, ziet, ruikt et cetera, verwerkt hij of zij op een andere manier dan iemand zonder autisme. Mensen met autisme hebben daardoor moeite om hun omgeving en de mensen om hen heen te begrijpen en er mee om te gaan. Zij kunnen bijvoorbeeld niet goed aanvoelen wat anderen van hen verwachten, wat sociaal wenselijk is. Hierdoor kunnen zij zich anders gedragen en worden ze geregeld niet begrepen door hun familie, klasgenoten of collega's. Autismen kun je niet aan iemands uiterlijk zien. Je kunt het soms wel aan het gedrag van iemand merken. Met autisme word je geboren, het is geen kwestie van opvoeding, zoals vroeger wel eens werd beweerd (Keesom, 2013). De groep mensen met autisme is zeer divers omdat autisme op verschillende manieren tot uiting kan komen, wat de reden is dat gesproken wordt van Autism Spectrum Stoornis (ASS). Ook zijn er grote verschillen tussen mensen in de manier waarop autisme hun leven beïnvloed. Maar kenmerkend zijn wel problemen met:

a. begrijpen wat de ander denkt en voelt

Iemand met autisme heeft moeite om te begrijpen wat een ander denkt en voelt. En iemand zonder autisme begrijpt vaak niet hoe iemand met autisme denkt. Dit maakt het lastig om met elkaar om te gaan.

b. communicatie

In gesprekken gaat het niet alleen om wát iemand zegt, maar vooral ook om de manier waarop het wordt gezegd. Is iets ironisch, sarcastisch of serieus bedoeld of juist niet? Wat voor gezicht trekt diegene erbij? Iemand met autisme vindt het moeilijk om de lichaamstaal en toon waarop iets wordt gezegd goed te begrijpen. Ook speelt bij de communicatie een rol dat mensen met autisme een opvallende manier van praten kunnen hebben en vaak formelere woorden gebruiken.

c. bedenken hoe iets zal gaan

Mensen met autisme hebben problemen met het executief functioneren, waardoor plannen organiseren en dergelijke moeilijker is. Daarnaast hebben ze moeite met het zich een beeld vormen van een komende situatie en zijn ze erg gefocust op details, waardoor ze vanuit een behoefte aan veiligheid precies willen weten wat er gaat komen en moeite hebben met verandering.

d. dingen die anders gaan dan verwacht

Als iets anders loopt dan vooraf verwacht, is het voor mensen met autisme moeilijk om daarmee om te gaan. Leuk bedoelde verrassingen zijn meestal helemaal niet zo leuk voor mensen met autisme. Die willen graag vooraf precies weten wat er gaat gebeuren, en vinden het fijn als iets op een voorspelbare manier gebeurt.

e. geluid, licht of aanraking

Mensen met autisme hebben een andere manier om interne en externe prikkels te verwerken (alternatieve sensorische prikkelverwerking). Ze ervaren pijn, kou of warmte anders dan anderen. Soms komt het heviger binnen terwijl ander prikkels juist minder hard binnenkomen. Mensen met autisme kunnen over- en ondergevoelig zijn voor prikkels.

Er zijn geen recente studies beschikbaar waaruit blijkt hoe vaak autisme spectrum stoornissen in Nederland voorkomen. De Nederlandse Vereniging voor Autisme houdt het op zo'n 1 tot 2 procent van de Nederlanders, meer dan 200.000 mensen.

De oorzaak van autisme staat nog niet vast. Er zijn diverse (multi-) genetische afwijkingen bekend die kunnen leiden tot autisme. De meeste onderzoeken gaan er vanuit dat het een stoornis is op hersenniveau (organische hersenstoornis) van waaruit autistisch gedrag het gevolg is. Autism kan niet worden genezen, al wordt steeds meer duidelijk dat ontwikkeling van bepaalde hersenfuncties wel degelijk mogelijk is, en dat training en stimulering (aangepast aan ASS) van de ontwikkeling daarom heel belangrijk zijn.

In de gehandicaptenzorg kan bij alle cliëntgroepen sprake zijn van autisme:

- personen met een verstandelijke, lichamelijke of zintuiglijke beperking (of een combinatie van beperkingen; een aantal organisaties in de gehandicaptenzorg ondersteunt echter ook cliënten zonder verstandelijke, lichamelijke of zintuiglijke beperking) zoals personen met NAH;
- personen van jong tot oud;
- personen in alle typen voorzieningen: daarbij kan het zowel gaan om voorzieningen speciaal bedoeld voor personen met autisme als om gemengde / heterogene voorzieningen.

Bij personen met een verstandelijke beperking en autisme is sprake van een dubbele hulpvraag:

- de verstandelijke beperking: ontwikkelingsstekort (vertraging, delay);
- het autisme: ontwikkelingsstoornis (afwijking).

Omdat autisme er altijd is, ook bij iemand met een matige of ernstige verstandelijke beperking, is het belangrijk dat het autisme altijd het uitgangspunt is voor de begeleiding. Vervolgens hangt het van het verstandelijke niveau af op welke manier je iemand het beste dingen duidelijk kunt maken (Keesom, 2013).

Dit *competentieprofiel* ASS heeft betrekking op begeleiders van personen in de gehandicaptenzorg bij wie autisme een van de bepalende kenmerken is, al dan niet in combinatie met andere beperkingen.

2.2

Mensen met autisme ondersteunen

De combinatie van onderstaande aspecten maakt dat het werken met de doelgroep ASS zich onderscheidt van het werken met andere doelgroepen.

1. Complexiteit

Autisme uit zich individueel op verschillende manieren en de diversiteit in problematiek en hulpvragen is groot. Begeleiders moeten daarom bij elke persoon opnieuw de vertaalslag kunnen maken van de kennis van autisme en algemene uitgangspunten om daarmee om te gaan, naar de individuele persoon. Een complicatie daarbij is dat vaak sprake is van meerdere stoornissen (co-morbiditeit). Zeker in de gehandicaptenzorg is bij mensen met autisme doorgaans sprake van een (lichte tot ernstige) verstandelijke beperking, psychiatrische stoornissen, zintuiglijke problematiek, angst/onzekerheid, hechtingsproblematiek en gedragsproblemen. Deze combinatie van stoornissen en beperkingen maakt de ondersteuning complex. Voor een adequate ondersteuning (integraal en langdurig) is het nodig dat de begeleider een goede inschatting kan maken van de oorzaak van bepaald gedrag: heeft het te maken met het autisme (zie onder 2), de ontwikkelingsleeftijd, de persoonlijkheid of het temperament van de persoon, omgevingsfactoren, of nog andere factoren? Extra complicatie hierbij is dat als gevolg van het disharmonische intelligentieprofiel, waarvan meestal sprake is, het risico aanwezig is van over- en onderschatting (door de persoon zelf en door zijn omgeving) en dat sommige personen hun stoornissen en beperkingen in meer of mindere mate kunnen camoufleren. Begeleiders moeten dus goed kunnen observeren (wat is de vraag achter het gedrag?) en kunnen omgaan met de wijze waarop mensen met autisme emoties beleven, begrijpen en uiten. Ten slotte stelt ook de beperkte mate van wederkerigheid in het contact, begeleiders voor een bijzondere opgave.

2. Betekenisverlening

Mensen met autisme nemen anders waar. Ze richten zich op details en zien het geheel niet, waardoor ze ook tot een andere betekenisverlening komen. Ze gaan daardoor op een andere wijze met informatie om wat atypisch gedrag of lastig te interpreteren gedrag tot gevolg kan hebben. Een begeleider ASS moet bereid en in staat zijn om zich te verplaatsen in de denkwereld van de persoon, en de relatie kunnen leggen met diens gedrag en de hulpvraag. Dat is niet alleen van belang om adequaat te kunnen reageren op gedrag, maar meer in het algemeen om contact te kunnen leggen en te kunnen communiceren met de persoon en die te kunnen ondersteunen.

Die dialoog met de persoon vereist specifieke kennis van ondersteunende communicatiemethoden en -technieken. In de communicatie is het nodig concepten concreet te 'vertalen' of te verduidelijken. Bovendien moet de begeleider alert zijn op mogelijke gevoeligheden van de persoon waardoor bepaalde situaties uitdagend kunnen zijn. Een uitbarsting of ongewenst gedrag kan vaak worden voorkomen door de situatie goed met de persoon voor te bereiden en als begeleider dus oog hebben voor mogelijke knelpunten.

Relevant is dat begeleiders op zoek gaan naar de betekenis en achterliggende oorzaken van gedrag. Wanneer hun eigen deskundigheid hiervoor niet toereikend is, is het belangrijk dat ze weten wanneer ze hulp in moeten schakelen van mensen die dit gedrag wel kunnen analyseren.

3. Behoefte aan ordening en voorspelbaarheid

Vanwege problemen op het gebied van de betekenisverlening en het inlevingsvermogen kunnen personen met autisme hun omgeving zien als chaotisch en bedreigend. Dit geldt in het bijzonder bij veranderingen en 'verrassingen' in die omgeving. Een noodzakelijke basis voor de ondersteuning van de persoon met autisme is een veilige omgeving. Het creëren van veiligheid is een belangrijk aspect in het werk van de begeleider ASS. Het bieden van houvast in de vorm van ordening, ritme en voorspelbaarheid is in deze van bijzonder belang. Er zijn diverse manieren om in die behoefte te voorzien (dat is voor elke persoon weer anders) en begeleiders moeten de kennis hebben om dat te doen. Een van de uitgangspunten is dat begeleiders voortdurend aankondigen wat ze doen en doen wat ze aankondigen. Daarnaast dat duidelijkheid geboden wordt over wat, waar, wanneer, met wie en hoe iets gebeurt.

4. Zelfstandigheid

Ondersteuning richt zich in het algemeen op het stimuleren van de ontwikkeling, zelfstandigheid en zelfredzaamheid. Daarbij wordt uitgegaan van (het versterken van) de aanwezige competenties en talenten. Mensen met autisme kunnen hulp nodig hebben om zo goed mogelijk zelfstandig te functioneren. Dat komt enerzijds doordat ze moeite met hebben met de algemene dagelijkse activiteiten en het maken van keuzes, anderzijds omdat ze vaardigheden die ze ergens geleerd hebben niet automatisch toepassen in andere situaties (generalisatieprobleem). Bovendien begrijpen ze veelal niet hoe ze in verschillende sociale contexten moeten handelen. Begeleiders dienen te beseffen dat kwaliteit van leven voor de persoon met autisme iets anders kan betekenen dan voor de begeleiders zelf of de sociale omgeving van de persoon (zoals andere waarden en normen). Ondersteuning bij mensen met autisme is juist vaak nabijheid bieden en ze dus niet alles op eigen houtje laten doen. Begeleiders moeten hierop voortdurend alert zijn.

3

Op basis van de beschrijving van mensen met autisme (hoofdstuk 2), het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg* en andere bronnen (zie bijlage 1), staan in dit hoofdstuk de competenties die specifiek zijn voor het ondersteunen van mensen met autisme. Deze competenties zijn een verbijzondering en uitbreiding van het beroepscompetentieprofiel. In dit beroepscompetentieprofiel staat welke competenties in het algemeen van belang zijn voor het werken als begeleider in de gehandicaptenzorg (zie voor een overzicht van deze competenties bijlage 2).

Voorafgaand aan de beschrijving van de competenties gaan we kort in op twee aandachtspunten die van belang zijn voor een goed begrip van de rest van dit hoofdstuk: de beroepsvarianten die in het beroepscompetentieprofiel worden beschreven en de kennis die begeleiders nodig hebben om mensen met autisme te kunnen ondersteunen.

Beroepsvarianten

In het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg* zijn vijf varianten van het beroep begeleider onderscheiden:

- *assisterend begeleider*: biedt zorg en ondersteuning aan cliënten, assisteert begeleiders bij hun werk, zorgt ervoor dat de woonlocatie of het activiteitencentrum netjes en opgeruimd is en is verantwoordelijk voor de huishoudelijke taken;
- *begeleider*: voert het ondersteuningsplan uit en is samen met cliënten en collega's verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg en begeleiding op de woonlocatie of in het dagcentrum;
- *persoonlijk begeleider*: stelt samen met de cliënt en diens ouders of wettelijke vertegenwoordiger het ondersteuningsplan op en ondersteunt cliënten bij hun dagelijkse activiteiten en persoonlijke ontwikkeling;
- *gespecialiseerd begeleider*: is gespecialiseerd op een bepaald gebied, zoals het ondersteunen van cliënten met langdurige en complexe problematiek, het ondersteunen van het netwerk van cliënten of het bevorderen van gezondheid;
- *coördinerend begeleider*: coördineert de werkzaamheden van het team, houdt het overzicht over de cliënten, de zorgplannen en de algehele gang van zaken en is verantwoordelijk voor de kwaliteit van zorg en het behandelklimaat op de locatie.

Net als in het beroepscompetentieprofiel gaan de competenties in het *Competentieprofiel ASS* vergezeld van een procesbeschrijving, waarbij de processtappen worden toegedeeld aan één of meer beroepsvarianten. In algemene zin kan hieraan worden toegevoegd dat in dit hoofdstuk, zoals in (beroeps)competentieprofielen gebruikelijk is, de competenties van een ervaren beroepsbeoefenaar worden beschreven.

Kennis

Een aantal kennisaspecten kan als *voorwaardelijk* worden beschouwd voor nagenoeg alle aspecten van de begeleiding van mensen met autisme. In verband met de leesbaarheid van dit hoofdstuk is er voor gekozen om deze kennisaspecten niet bij de uitwerking (de procesbeschrijvingen) van alle competenties afzonderlijk te vermelden, maar voorafgaand aan de competenties te beschrijven. Deze voorwaardelijke kennis is als volgt geformuleerd:

De begeleider autisme moet beschikken over kennis van:

- de meest voorkomende autisme spectrum stoornissen;
- theorieën over autisme (theory of mind, executieve functies, centrale coherentie, contextblindheid);
- de belangrijkste kenmerken van mensen met autisme;
- autisme in combinatie met een verstandelijke beperking;
- de basiskenmerken van het anders waarnemen en betekenis verlenen vanuit autisme;
- problemen met de prikkelverwerking (bijvoorbeeld trage verwerking, moeite met meer dan één prikkel tegelijk, over- en ondergevoeligheid, onder- en overregistratie);
- sterke kanten en specifieke talenten die men aantreft bij mensen met ASS (bijvoorbeeld gebruik van ICT, puzzelvaardigheden, goed geheugen voor details);
- problemen met sociale betekenisverlening en het verband met sociale relatie ontwikkeling;
- uiteenlopende niveaus van ontwikkeling op verschillende domeinen;
- de sociaal-emotionele ontwikkeling en problemen op dat gebied;
- veel voorkomende psychiatrische problemen (angst- en dwangstoornissen, stemmingsstoornissen, ADHD);
- veel voorkomende gedragsproblemen, hun oorzaak en situaties waarin deze kunnen ontstaan (bijvoorbeeld in overgangssituaties, op losse momenten, in onverwachte situaties);
- manieren om te verduidelijken wat, waar, wanneer, hoe, met wie (en soms: waarom) iets gaat gebeuren;
- begeleidingsmethodieken;
- werken met het psychiatrisch handboek DSM-5;
- mogelijkheden en risico's van het gebruik van sociale media voor mensen met autisme;
- individueel aangepaste communicatiehulpmiddelen om voorspelbaarheid te bieden op het individuele niveau van betekenis kunnen verlenen: o.a. dagschema's, taakanalyses en gedrags- scenario's, stappenplannen, gedetailleerde begeleidingsprotocollen, visuele, tactiele en andere ondersteuningsmiddelen, agenda's, kalenders, middelen om de tijdsduur aan te duiden;
- aanpassingen die sensorische problemen kunnen ondervangen.

Competentiegebied 1: De vraag verhelderen en aansluiten bij de behoefte van de cliënt

1 De begeleider ASS is in staat via verdieping en analyse de werkelijke behoefte en mogelijkheden van de persoon met autisme duidelijk te krijgen, zodat de ondersteuning aansluit bij die werkelijke behoefte.

(Verbijzondering van competentie 1.1 uit het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg*.)

Proces	Beroepsvarianten				
De begeleider ASS:	Assisterend begeleider	Begeleider	Persoonlijk begeleider	Gespecialiseerd begeleider	Coördinerend begeleider
- heeft inzicht in autistisch waarnemen, denken en reageren;			X	X	X
- heeft oog voor details die van belang zijn voor de persoon met autisme;		X	X	X	X
- kan kennis en ervaringen van de familie van de persoon met autisme benutten;		X	X	X	X
- heeft oog voor mogelijk aanwezige sensorische problemen;		X	X	X	X
- heeft oog voor mogelijke problemen met alertheidsregulering;		X	X	X	X
- heeft oog voor factoren die de persoon met autisme onzeker, angstig of overstuur maken;		X	X	X	X
- is in staat om de eigen interpretatie te toetsen bij collega's, gedragsdeskundigen, ouders of familie;		X	X	X	X
- kan de behoefte van de persoon met autisme relateren aan diens uiteenlopende niveaus van functioneren op sociaal-emotioneel gebied, op het gebied van communicatie en op het gebied van inzichtelijk handelen.		X	X	X	X

Competentiegebied 2: De cliënt ondersteunen

2 De beroepskracht is in staat zorg te verlenen en de ondersteuning aan te laten sluiten bij de wensen en behoeften van de persoon met autisme, afgestemd op het leven van de persoon met autisme, waarbij ouders en andere verwanten belangrijke experts zijn en daarmee partners in de zorg.

(Verbijzondering van competentie 2.1 uit het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg*.)

Proces	Beroepsvarianten				
De begeleider ASS:	Assisterend begeleider	Begeleider	Persoonlijk begeleider	Gespecialiseerd begeleider	Coördinerend begeleider
- zorgt voor voorspelbaarheid van het dagelijks leven;	X	X	X	X	X
- creëert duidelijkheid en voorspelbaarheid bij de invulling van de ondersteuningsdomeinen;		X	X	X	X
- zorgt voor continuïteit in de begeleiding;	X	X	X	X	X
- bewaakt de samenhang tussen de ondersteuningsdomeinen;			X	X	X
- besteedt aandacht aan levensloop- en zingevingsvragen van de persoon met autisme;		X	X	X	X
- bewaakt en organiseert in het bijzonder het invullen van de vrije tijd;		X	X	X	X
- heeft aandacht voor het vergroten van de copingvaardigheden van de persoon met autisme en diens omgeving;			X	X	X
- maakt bij de ondersteuning van de persoon met autisme gebruik van de geadviseerde visuele (of andere) middelen en/of voorspelbare begeleidingswijze;		X	X	X	X
- stemt scenario's en protocollen flexibel af op de mogelijkheden van de persoon met autisme;		X	X	X	X
- denkt vooruit, werkt preventief en ordent vooraf.		X	X	X	X

Competentiegebied 2: De cliënt ondersteunen

3 De begeleider ASS kan de persoon met autisme op een bij de situatie passende manier helpen, zodat de persoon met autisme zo zelfstandig mogelijk kan functioneren en zijn talenten kan ontwikkelen en benutten.

(Verbijzondering van competentie 2.5 uit het Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg.)

Proces	Beroepsvarianten				
De begeleider ASS:	Assisterend begeleider	Begeleider	Persoonlijk begeleider	Gespecialiseerd begeleider	Coördinerend begeleider
- schat in welke mate van zelfstandigheid verwacht mag worden in een specifieke (nieuwe) context;		X	X	X	X
- kan de specifieke competenties en talenten van de persoon met autisme vaststellen;		X	X	X	X
- is bedacht op (zelf)overschatting;		X	X	X	X
- handelt naar de uiteenlopende niveaus van zelfstandigheid op de verschillende ondersteuningsdomeinen;		X	X	X	X
- steekt zo nodig (tijdelijk) in op een lager niveau dan waarvan formeel sprake is;		X	X	X	X
- is bedacht op mogelijke andere opvattingen/ wensen van ouders t.a.v. ontwikkelingsmogelijkheden van de persoon met autisme en weet hiermee om te gaan;			X	X	X
- speelt zoveel mogelijk in op de competenties/ talenten van de persoon met autisme, ook als deze ongewoon, eenzijdig of bizar zijn;		X	X	X	X
- stimuleert zoveel mogelijk de persoon met autisme om zijn competenties/ talenten verder te ontwikkelen en zo zelfstandig mogelijk te functioneren;		X	X	X	X
- maakt zoveel mogelijk gebruik van aanwezige competenties en talenten om het (vaak negatieve) zelfbeeld van de persoon met autisme positief te beïnvloeden;		X	X	X	X
- gebruikt aanwezige competenties en talenten om de persoon met autisme te leren omgaan met moeilijke situaties;		X	X	X	X
- stimuleert de persoon met autisme visuele, tactiele of andere ondersteuningsmiddelen te gebruiken.		X	X	X	X

Competentiegebied 3: Communicatie en contact

4 De begeleider ASS is in staat om een vertrouwensband met de persoon met autisme op te bouwen, zodat de persoon zich veilig en op zijn gemak voelt.

(Verbijzondering van competentie 3.1 uit het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg*.)

Proces	Beroepsvarianten				
De begeleider ASS:	Assisterend begeleider	Begeleider	Persoonlijk begeleider	Gespecialiseerd begeleider	Coördinerend begeleider
- legt contact met de persoon met autisme en kan hierbij omgaan met het autistisch perspectief van waaruit de persoon met autisme waarneemt en functioneert;		X	X	X	X
- legt contact met de persoon met autisme en kan hierbij omgaan met een beperkte mate van wederkerigheid in de relatie;		X	X	X	X
- stemt de wijze waarop voorspelbaarheid wordt geboden af op de actuele situatie, op het niveau van functioneren van de persoon met autisme en op dat wat de persoon op het moment aankan;		X	X	X	X
- creëert veiligheid door nieuwe en/of onverwachte situaties aan te kondigen, voor te bereiden, te verduidelijken of te vermijden;		X	X	X	X
- biedt nabijheid waar nodig (bv. wanneer de persoon met autisme angstig, gespannen, onzeker of overstuurd is);		X	X	X	X
- stemt tempo van handelen af op de (trage of anders verlopende) prikkelverwerking van de persoon met autisme;		X	X	X	X
- heeft inzicht in en reflecteert op het effect van het eigen handelen voor de persoon met autisme.		X	X	X	X

Competentiegebied 3: Communicatie en contact

5 De begeleider ASS is in staat om diverse communicatiemethoden en technieken in te zetten en op verschillende niveaus te communiceren met de persoon met autisme, waardoor ook bij bemoeilijkte communicatiemogelijkheden aangesloten wordt bij het niveau en de beleving van de persoon met autisme.

(Verbijzondering van competentie 3.3 uit het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg*.)

Proces	Beroepsvarianten				
De begeleider ASS:	Assisterend begeleider	Begeleider	Persoonlijk begeleider	Gespecialiseerd begeleider	Coördinerend begeleider
- laat communicatieniveau c.q. niveau van betekenisverlening en noodzaak tot gebruik van ondersteunende communicatiemiddelen vaststellen door een logopedist;			X	X	X
- geeft uitleg aan de persoon zelf over ASS;				X	X
- maakt in samenspraak met de logopedist een communicatieplan;			X	X	X
- kan de communicatie aanpassen aan het autisme;		X	X	X	X
- maakt gebruik van ondersteunende communicatiemiddelen;		X	X	X	X
- maakt, als de persoon met autisme daarom vraagt, duidelijk wat, waar, wanneer, met wie, hoe en eventueel waarom iets gebeurt;		X	X	X	X
- maakt en evalueert taakanalyses en gedragsscenario's in samenwerking met andere disciplines;			X	X	X
- hanteert taakanalyses en gedragsscenario's;		X	X	X	X
- checkt het begrip van de persoon met autisme van (abstracte) woorden/ zinnen en taalconcepten;		X	X	X	X
- verduidelijkt aan de persoon met autisme abstracte woorden en taalconcepten;		X	X	X	X
- verduidelijkt onbegrepen en moeilijke situaties.		X	X	X	X

1. Dit begrip staat voor alle vormen van ondersteuning: visueel, tactiel en anders.

Competentiegebied 5: Gedrag

6 De begeleider ASS is in staat op respectvolle en heldere wijze op te treden bij agressie, onverwachte, lastige en/of crisissituaties, zodat de persoon met autisme leert van de gebeurtenis en/of zijn omgeving geen gevaar loopt.

(Verbijzondering van competentie 5.3 uit het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg*.)

Proces	Beroepsvarianten				
De begeleider ASS:	Assisterend begeleider	Begeleider	Persoonlijk begeleider	Gespecialiseerd begeleider	Coördinerend begeleider
- anticipeert op moeilijke situaties door een op het autisme van de persoon gerichte ondersteuning;		X	X	X	X
- anticipeert op moeilijke situaties door rekening te houden met voor de persoon belangrijke details, mogelijke sensorische problemen en zijn autistische denkwijze;		X	X	X	X
- sluit de probleem- c.q. crisissituatie duidelijk af met de persoon;		X	X	X	X
- houdt er rekening mee dat de persoon niet altijd verantwoordelijk gesteld kan worden voor zijn handelen;		X	X	X	X
- bekijkt of bespreking van het voorval achteraf zinvol is.		X	X	X	X

Competentiegebied 6: Regie en coördinatie

7 De begeleider ASS is in staat samen te werken en af te stemmen met collega's en personen binnen en buiten de organisatie, waardoor de persoon met autisme optimale hulpverlening krijgt.

(Verbijzondering van competentie 6.1 uit het *Beroepscompetentieprofiel begeleider gehandicaptenzorg*.)

Proces	Beroepsvarianten				
De begeleider ASS:	Assisterend begeleider	Begeleider	Persoonlijk begeleider	Gespecialiseerd begeleider	Coördinerend begeleider
- schakelt andere disciplines in een vroeg stadium in ten behoeve van de beeldvorming, om het functioneringsprofiel te bepalen en om probleemgedrag en crisissituaties te analyseren;			X	X	X
- schakelt andere disciplines in ter ondersteuning / begeleiding van zichzelf, vooral op grond van aangepaste communicatie en prikkeldosering en alertheidsregulering;			X	X	X
- ondersteunt en informeert begeleiders en het netwerk van de persoon met autisme over de specifieke kenmerken van de cliënt, gericht op begrip, acceptatie en omgang;			X	X	X
- stemt af met en draagt over aan collega's, met het oog op een eenduidige ondersteuning van de persoon met autisme.		X	X	X	X

Aanpak

Kennis over de ondersteuning van doelgroepen en de veranderde en nieuwe competenties van begeleiders in de gehandicaptenzorg, die werken met doelgroepen zoals mensen met autisme, is allereerst verzameld door literatuurstudie. Bronnen daarvoor waren dissertaties, wetenschappelijke tijdschriftartikelen, scripties en boeken. Een belangrijke bron waren de leidraden 'Perspectief op Persoonsgerichte Zorg' die in 2021 door de VGN zijn opgesteld voor het ondersteunen van diverse doelgroepen. Op basis van de kennis uit de schriftelijke bronnen is voor elk profiel een eerste bijstelling gemaakt van de beschrijving van de doelgroepen en de competenties. Daarbij zijn tegelijkertijd de competentieprofielen, die zijn opgesteld in de periode 2007-2009, afgestemd op het in 2022 vernieuwde beroepscompetentieprofiel van de begeleider.

De bijgestelde competentieprofielen zijn vervolgens voorgelegd aan diverse inhoudsdeskundigen, vooral begeleiders zelf, medewerkers van kennis- of belangenorganisaties van doelgroepen en gedragsdeskundigen. Doel daarvan was om na te gaan of de inhoud van de competentieprofielen correct is, actueel en volledig. Raadpleging van de deskundigen gebeurde in de regel een-op-een. In enkele gevallen zijn de competentieprofielen besproken in gezamenlijk overleggen, bijvoorbeeld van praktijkopleiders, begeleiders en managers.

Als laatste stap is het commentaar van de deskundigen verwerkt. Belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de eerdere versies van de competentieprofielen zijn de actualisatie van de beschrijving van de doelgroepen en het toevoegen of laten vervallen van competenties. Dat laatste was vooral het geval als competenties niet specifiek waren voor het ondersteunen van een specifieke doelgroep, maar tot de basiscompetenties van elke begeleider behoren. Tenslotte zijn alle beroepscompetentieprofielen Specifieke Doelgroepen redactioneel in één lijn gebracht.

Bronnen

Arensbergen, C. van en S. Liefhebber (2005). *Landelijk competentieprofiel beroepskrachten primair proces gehandicaptenzorg*, Utrecht: NIZW.

Denteneer - van der Pasch, W. & Verpoorten, R. (2008). *Autisme Spectrumstoornissen: basisbegrippen en inleiding tot concept ondersteunende communicatie*. Sint-Michielsgestel: Viataal

Keesom, Jolanda (2013). *THUIS in een onbegrijpelijke wereld. Mensen met autisme en een verstandelijke beperking begeleiden in hun woonsituatie*. Geraadpleegd op 18 januari 2025 van <https://www.kennispleingehandicaptensector.nl/tips-tools/tools/e-book-autisme-thuis-in-een-onbegrijpelijke-wereld>

Nederlandse Vereniging voor Autisme. *Wat is autisme?* Geraadpleegd op 17 januari en 30 augustus 2025 van <https://www.autisme.nl/over-autisme/wat-is-autisme/>

Deskundigen

Marjolein Adriaanse	HR-adviseur bij Gemiva
Renske Andriessen	gedragsdeskundige NIP & SKJ bij Middin
Deborah Anker	praktijkopleider bij Gemiva
Sytske de Boer	persoonlijk begeleider bij Gemiva
Ellen van Dijken	coördinerend persoonlijk begeleider bij Gemiva
Collette Janssen	praktijkopleider bij Gemiva
Christa Pardoel	coördinerend persoonlijk begeleider bij Gemiva
Sylvia Pollet	ambulant persoonlijk begeleider opvoed- ondersteuning bij Gemiva
Peggy van de Ven	persoonlijk begeleider en introductiebegeleider bij de Pappelhof (Stichting PSW)/ autisme- consulent en video interactie begeleider

1. De vraag verhelderen en aansluiten bij de behoefte van de cliënt
 - 1.1 **De werkelijk behoefte van de cliënt helder krijgen**

De beroepskracht is in staat via verdieping en analyse vanuit de gekozen methodiek de werkelijke behoefte van de cliënt duidelijk te krijgen, zodat de ondersteuning aansluit bij de werkelijke behoefte van de cliënt.
 - 1.2 **Observeren en veranderingen signaleren om het ondersteuningsplan op te stellen**

De beroepskracht is in staat om het gedrag, de gezondheids-situatie en de ontwikkeling van de cliënt te observeren en veranderingen te signaleren, waardoor zij het ondersteuningsplan kan opstellen en steeds kan aanpassen aan de behoefte van de cliënt.
2. De cliënt ondersteunen
 - 2.1 **Persoonsgerichte zorg verlenen**

De beroepskracht is in staat zorg te verlenen de ondersteuning aan te laten sluiten bij de wensen en behoeften van de cliënt, afgestemd op het leven van de cliënt, waarbij ouders en andere verwanten belangrijke experts zijn en daarmee partners in de zorg.
 - 2.2 **Situationeel begeleiden**

De beroepskracht is in staat op flexibele wijze situationeel te begeleiden, zodat de cliënt op een passende manier wordt geholpen en zich zo zelfstandig mogelijk kan ontwikkelen.
 - 2.3 **Randvoorwaarden scheppen**

De beroepskracht is in staat randvoorwaarden te scheppen, zodat de cliënt een optimale woon- en leefsituatie heeft.
 - 2.4 **De cliënt motiveren en stimuleren**

De beroepskracht is in staat de cliënt te motiveren en te stimuleren, zodat hij zo zelfstandig mogelijk leeft, zo veel als kan verantwoordelijkheid draagt en zich optimaal kan ontwikkelen.
 - 2.5 **Talenten van de cliënt ontwikkelen**

De beroepskracht is in staat om talenten van de cliënt te ontdekken, te stimuleren en te ontwikkelen op planmatige en systematische wijze.
 - 2.6 **Verpleegtechnische handelingen uitvoeren**

De beroepskracht is in staat verpleegtechnische handelingen zo nauwgezet en secuur mogelijk uit te voeren, waardoor de kans op letsel bij cliënten zo veel mogelijk wordt beperkt.

3. Communicatie en contact

3.1 Een vertrouwensband met de cliënt opbouwen

De beroepskracht is in staat om een vertrouwensband met de cliënt op te bouwen, zodat de cliënt zich veilig en op zijn gemak voelt.

3.2 Met de cliënt een netwerk opbouwen en daarmee samenwerken

De beroepskracht is in staat een netwerk op te bouwen en samen te werken, waardoor de cliënt minder afhankelijk wordt van het professionele circuit.

3.3 De communicatie afstemmen op de cliënt

De beroepskracht is in staat om diverse communicatiemethoden en technieken in te zetten en op verschillende niveaus te communiceren met de cliënt, waardoor ook bij bemoeilijkte communicatiemogelijkheden aangesloten wordt bij het niveau en de beleving van de cliënt.

3.4 Helder schriftelijk communiceren

De beroepskracht is in staat zich helder schriftelijk uit te drukken waardoor de boodschap helder en controleerbaar is voor anderen.

4. Gestructureerd, methodisch en kostenbewust werken

4.1 Methodisch werken

De beroepskracht is in staat methodisch te werken, waardoor de werkwijze betrouwbaar is en het ondersteuningsplan goed onderbouwd en consistent is.

4.2 Prioriteiten stellen

De beroepskracht is in staat om prioriteiten te stellen, waardoor zij het eerst de activiteiten op zich neemt die het meest urgent zijn.

4.3 Kostenbewust werken

De beroepskracht is in staat om met de beschikbare middelen en mogelijkheden een maximaal resultaat te bereiken.

4.4 Duurzaam werken

De beroepskracht werkt duurzaam.

5. Gedrag

5.1 De cliënt respectvol bejegenen

De beroepskracht bejegt de cliënt respectvol.

5.2 Vasthoudend zijn

De beroepskracht kan het proces gaande te houden, ook al vormen zich soms grote obstakels en zijn de resultaten teleurstellend, waardoor de cliënt kan blijven rekenen op ondersteuning in moeilijke tijden.

5.3 De eigen grenzen bepalen en daarnaar handelen

De beroepskracht is in staat haar grenzen te bepalen voor zichzelf en in de omgang met de cliënt en daarnaar te handelen, zodat ze met plezier werkt en de cliënt weet waar hij aan toe is.

5.4 De grenzen van de eigen bekwaamheid en verantwoordelijkheid kennen

De beroepskracht kent de grenzen van haar bekwaamheid en verantwoordelijkheid, zodat de kwaliteit van de hulpverlening verantwoord is.

5.5 Beslissingen nemen in geval van conflicten

De beroepskracht is in staat beslissingen te nemen in geval van conflicterende meningen, waardoor kwesties worden opgelost.

5.6 Betrokkenheid tonen en afstand nemen

De beroepskracht is in staat om met belangstelling en interesse te luisteren en zichzelf in te zetten zonder door te schieten in over-betrokkenheid, waardoor de cliënt zich gehoord voelt en de ruimte ervaart om zijn verhaal kwijt te kunnen.

5.7 De veiligheid bewaken

De beroepskracht is in staat op respectvolle en heldere wijze op te treden bij agressie, onverwachte, lastige en/of crisissituaties, zodat de cliënt leert van de gebeurtenis en/of zijn omgeving geen gevaar loopt.

5.8 Wet- en regelgeving toepassen

De beroepskracht is in staat in de omgang met de zorgvrager specifieke wet- en regelgeving in het dagelijkse werk (Arbowet, BoPZ, Blg, WgBo, WBP, WIZ, WMo, Jeugdwet, klachtrecht, Participatiewet, medezeggenschap, bewindvoering et cetera) toe te passen, waardoor de cliënt passend geholpen wordt binnen de wettelijke kaders.

6. Regie en coördinatie

6.1 Samenwerken en afstemmen

De beroepskracht is in staat samen te werken en af te stemmen met collega's en personen binnen en buiten de organisatie, waardoor de cliënt optimale hulpverlening krijgt.

6.2 Samenlevingsgericht werken

De beroepskracht is in staat om samenlevingsgericht te werken, waardoor de cliënt kan deelnemen aan de samenleving.

6.3 Omgevingsgericht werken

De beroepskracht is in staat het netwerk van de cliënt en andere zorgverleners en partijen in de omgeving (wijk, buurt of dorp) te betrekken bij het realiseren van de ambities van de cliënt en gebruik te maken van de mogelijkheden die de omgeving daarvoor biedt, zodanig dat met het netwerk, buurtbewoners, zorgverleners en andere partijen wordt samengewerkt aan het vergroten van de eigen regie van cliënten over hun leven.

6.4 Regie voeren

De beroepskracht is in staat om in dialoog met de cliënt de regie te voeren, waardoor de cliënt een samenhangend aanbod krijgt.

6.5 Ondernemen en kansen zien

De beroepskracht is in staat om initiatief te tonen en te denken in mogelijkheden, waardoor kansen worden gezien en benut.

7. Werken als professional in een professionele organisatie

7.1 Voorwaarden creëren om professioneel en prettig te werken

De beroepskracht is in staat voor zichzelf bepaalde voorwaarden te creëren en te organiseren, waardoor zij optimale omstandigheden realiseert om professioneel en prettig te werken.

7.2 Reflecteren op eigen handelen en deskundigheid bevorderen

De beroepskracht is in staat om te reflecteren op het eigen handelen en actief op zoek te gaan naar informatie, waardoor ze een bijdrage levert aan haar eigen ontwikkeling en haar eigen deskundigheid en professionaliteit.

7.3 Kwaliteitsverbetering en innovaties

De beroepskracht is in staat om mee te werken aan de kwaliteitsverbetering van de organisatie en aan innovaties en kwaliteitsverbetering van de zorginhoud.

7.4 Inwerken en begeleiden van stagiaires, nieuwe collega's en vrijwilligers

Inwerken en begeleiden van stagiaires, nieuwe collega's en vrijwilligers.

Colofon

Dit *Competentieprofiel ASS* is een uitgave van de Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN).

VGN
Postbus 413
3500 AK Utrecht

T 030 -27 39 300
E info@vgn.nl
W www.vgn.nl/competentieprofielen

Ontwerp: Reinoud van Hasselt

Juli 2026
Dit is een nieuwe versie van het Competentieprofiel ASS uit 2015.

De Stichting Arbeidsmarkt Gehandicaptenzorg (STAG) heeft het ontwikkelen van de inhoud van het profiel gefinancierd.

Stichting Arbeidsmarkt
Gehandicaptenzorg

STAG

